DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-042-1-12

СЕМАНТИКА ІНОСКАЗАННЯ У СУЧАСНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ТЕКСТІ

Дащенко Н. Л.
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри журналістики
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна

Сучасне медійне середовище сприятливе для витворення й апробації різного роду стилістичних засобів, що засвідчують активну мовотворчість, яка завдяки оперативності й всюдисущості мас-медіа активно поширюється у суспільстві, викликаючи інтелектуальний, емоційний та загалом соціальний резонанс. Серед потужних засобів висвітлювати неоднозначну інформацію – різні форми інакомовлення з метою приховування, затушовування, камуфлювання, «замилювання», відволікання, акцентування.

Традиційно іносказання вивчають у літературознавстві, відносячи до нього тропи: алегорію, перифраз, антономазію, евфемізм, езопівську мову, алюзію, табу тощо. «Іносказання лежить в основі байки, притчі, прислів'я, приказки. Елемент іносказання присутній у символі, емблемі, порівнянні, метафорі, метонімії й художній деталі» [7]. Зауважуємо, що поняття «іносказання» та «інакомовлення» етимологічно пов'язані зі словами-синонімами *мовити, казати, говорити***.**

З погляду лінгвостилістики, найвиразнішими засобами іносказання є евфемізм і перифраза, які, виступаючи синонімічним ресурсом мови, виявляють широкі можливості контекстуальної заміни. Вивченню різних аспектів функціонування цих стилістичних одиниць мови у різних типах дискурсу (політичного, рекламного, медійного, економічного, художнього та ін.) присвячено чимало праць українських та зарубіжних науковців. Серед вітчизняних дослідників – В. Великорода, Л. Мацько, І. Мілева, В. Олексенко, М. Пилинський, К. Серажим, Г. Солганик, Л. Ставицька, О. Януш та ін.

У цій публікації маємо на меті розглянути семантику іносказання, що забезпечує публіцистичним текстам медіадискурсу можливості зміщення акцентів у гострих темах до нейтральних, відсторонених чи провокативних шляхом семантичного вуалювання. Ілюстрації для висвітлення обраного аспекту взято з рубрики «Дискурси» сайта української інтернет-газети «Збруч» («Zbruč») (https://zbruc.eu/).

Оскільки публіцистичні тексти прагматично мотивовані та орієнтовані на аудиторію, то їх комунікативна природа вимагає залучення багатьох стилістичних засобів, серед яких важливе місце займає інакомовлення (doublespeak). У довідкових джерелах воно визначається як натяк: «слово або вислів, що не повністю щось розкриває, залишаючи можливість для здогадок слухача або читача»; підтекст – «внутрішній, навмисно прихований зміст слова або вислову; алегорія, двозначність, еківок, недомовка» [5]. Інакомовність є синонімічним ресурсом мови, що ґрунтується на можливості вибору (за потреби – створення) контекстуально доцільної мовної одиниці. А основний принцип інакомовлення ґрунтується на семантичному перейменуванні, тобто вторинній номінації. В. Великорода вважає, що різні форми інакомовлення виникають внаслідок дії семантичних процесів, серед яких: «фразеологізація, генералізація, метафоризація, іронія (реверсія) та метонімізація. Менш поширеними семантичними способами творення евфемізмів є елевація, літота (применшення), антономазія та гіпербола (перебільшення) [1, с. 212].

У кожному окремому дискурсі витворюються специфічні лексико-семантичні одиниці вторинної номінації. Розмовне й творчі середовища продукують безліч емоційно-експресивних ситуативних висловів «іншого називання», і «законодавцем моди» в медійному дискурсі є евфемізми та перифрази. Ці переважно структурно складні й ускладнені вислови базуються на найдавнішій властивості образного мислення – зіставленні, порівнянні чи протиставленні явищ і предметів за певною ознакою.

Евфемізми за своєю основною функцією здатні приховати пряме значення слів, яке в певному соціумі вважається непристойним або завдає моральної шкоди. Тому вони призначені для приховування негативних фактів, неприємних, страшних явищ дійсності, непристойностей, дискримінації, спотворених відносин тощо. У рубриці «Дискурси» аналізованого сайта евфеміністичні вислови відображають неодмінну рису образності – асоціативність: *віртуальні пута* – залежність від інтернету; *рушій економічної активності* – борг; *м'якенькі плюшеві ярма* – кредити; *дивовижний персонально-масовий феномен* – куріння; *колективна травма* – голодомор, *російсько-більшовицький злочин проти українства* – голодомор; *Україна то наближається до точки біфуркації, то проходить її, то їй ще далеко до неї* (точка біфуркації – стан між хаосом і впорядкованістю) та ін. Як зазначає А. Галайчук, для іносказання слугують «різноманітні засоби, наприклад, вживання слів-визначників з дифузною семантикою, використання гіперонімів, вживання дейктиків, запозичень, абревіатур та слів, які вказують на неповноту дії тощо» [2]. Серед названих засобів до лексико-семантичних належать **слова-визначники з дифузною**

семантикою та запозичення. У цій ролі особливо часто виступають іншомовні слова: *текст екстатичний* – надмірно збуджений; *сучасний остракізм* – осуд, гоніння; *контроверсійні ідеї* – суперечливі; *моральна релятивізація* – заперечення можливості пізнавати світ; *трайбалізація західних суспільств* – родоплемінна організація / міжплемінна ворожнеча. Саме вони забезпечують одну з основних функцій інакомовлення – вуалювання / приховування. У публіцистичному тексті до них вдаються, щоби «виробити в аудиторії ліберальне ставлення до того чи іншого явища, створити певний образ, насамперед позитивний, обговорюваної події або явища» [6].

У сучасних публіцистичних та інформаційних текстах простежується чітка тенденція до **дисфемізації**, що відображає інтенції загострення уваги, акцентування, засудження, образи, приниження, дискредитації. Як вважає Ю. Полтавець, використання дисфемізмів спрямоване на провокування негативних емоцій. «За своєю дією, отриманням враження від висловленого, дисфемізми емоційніше наснажені, оскільки негативні емоції сприймаються людиною гостріше, а позитивні вважаються нормою спілкування… дисфемізми… містять негативну конотацію і вживаються замість нейтральних найменувань» [3]. Наприклад, у публікаціях аналізованого ресурсу натрапляємо на своєрідний синонімічний ряд з опозицією евфемізм / дисфемізм до слова ***голота***: *неосвічені, не достатньо моральні верстви / люмпени, «дроворуби», «водоноси», «шахтарі», «трактористи», «вікінги-шамани», колаборантські посіпаки на Донбасі, «гнані і голодні», «робітничий клас і трудове селянство», «долоні в мозолях», фейкові «трударі», кримінальники, люмпенізовані «шахтьори», кримінальна наволоч*. Використовуються дисфемізми як форми вираження грубої, зниженої емоційної оцінки: *брехня – найперша ознака невільного світу; «шквал брехні», «безпросвітня брехня»; США по вуха занурились у море «безпросвітної брехні»*; *«Крейза косить наші ряди» – інакше не назвеш те, що спонукало несповна розуму навіжених фриків-трампоманів викомарювати у Капітолії 6 січня 2021 року*.

Однослівні чи описові **перифрази** – потужний за значенням і впливом стилістичний засіб, а його оцінність може бути як позитивною, схвальною, так і негативною, іронічною тощо. Описова перифраза послаблює «концентрацію значення, розпорошує його», а це «служить засобом уникнення прямої конфронтації з неприємною проблемою» [4]. Інакомовність перифрази може виявлятися і в позитивній дифузній семантиці вторинного найменування. Тоді це – ефективний засіб привернення уваги до сконденсованої авторської думки, що висловлює не пряме значення, а дає описову переносну оцінку. Як от у прикладах з аналізованого сайта: *вільні вибори – механізм демократичного світу; вибори – парад усміхнених*

і оптимістичних облич; Америка як бастіон вільного світу; США – цитадель вільного світу; Водохреща – «масове» занурення, спортивно-оздоровче шоу; іврит – мова молитов та благословень.

Висновки. Засоби інакомовлення присутні в усіх функціональних середовищах. У публіцистичному тексті їх призначення – урізноманітнення способів і форм вираження оригінальної авторської думки, створення образності, позитивної чи негативної експресивності, емоційності, напруженості, (де)маскування тощо; у медійних – це переважно приховування, підпорядковане соціальній / політичній коректності (наприклад, уникненню «мови ворожнечі») або певним комунікативним стратегіям творців контенту.

Актуальними для вивчення семантики інакомовлення у публіцистиних та інформаційних текстах можуть бути явища іносказання: фразеологізми-синоніми, мовні табу, метафори в евфемістичній функції, мейозис і літота, гіпербола, антономазія, метонімія, акронімія (повне вилучення), «політична диглосія» та інші мовностилістичні засоби.

Література:

1. Великорода В. Б. Механізми поповнення евфемістичної лексики. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова. Сер.: Сучасні тенденції розвитку мов*. 2009. Вип. 3. С. 212–217. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/3644/1/Velykoroda.pdf

2. Галайчук А. Ю. Соціальні та побутові евфемізми в оригіналі та у перекладі (на матеріалі сучасної іспаномовної прози та її перекладів українською мовою). *Нова філологія*. 2012. № 50. С. 117–120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Novfil_2012_50_34.

3. Полтавець Ю. Основні підходи до вивчення евфемізмів і дисфемізмів. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. 2012. Вип. 24. С. 225–236. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gotvnz_2012_24_24

4. Серажим К. Евфемізація у політичному дискурсі. *Стиль і текст*. Вип. 5. URL: http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1486

5. Словник синонімів української мови. URL: https://slovnyk.me/dict/synonyms

6. Совєтна А. В., Лісун О. В. Евфемізми в засобах масової інформації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2019. № 43, т. 3. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v43/part_3/40.pdf

7. Українська літературна енциклопедія. URL: https://slovnyk.me/dict/literary_encyclopedia